

Hamlet

Moment històric

Hamlet va ser escrit l'any 1601.

Aquest any es troba entre dos moments.

Anteriorment, Petrarca es troba al principi del segle XIV al centre de l'humanisme, que situa l'home al centre del mon.

I la il·lustració, al segle XVIII, vol recuperar la confiança en l'home, però fent un canvi substancial respecte als humanistes: l'home ha de fer servir la raó per obtenir la confiança. L'home controla el mon, com controla les màquines existents a l'època.

Hamlet apareix en un moment de transició entre aquests dos moments positius.

L'humanisme ha fet servir uns tòpics desenvolupats al màxim, i al final del moviment aquest tòpics s'han anat polint fins a constituir un codi molt complex.

Ara cal fer el codi més senzill.

Aquest moment de transició conté un home emplaçat en un mon que no entén, i veu que tot és teatre, tot és una ficció, i que ell no té un coneixement real del mon que l'envolta.

Aquesta transició pot prendre el nom de Barroc. Al barroc espanyol hi figuren Lope de Vega i Calderón de la Barca, amb peces de teatre titulades *La vida es sueño*, o *El gran teatro del mundo*.

El mon és una il·lusió, un artifici, en definitiva un engany. La divinitat certament existeix, però es troba emplaçada en un mon superior, molt distant.

El moment de transició es pot denominar a Anglaterra Poesia metafísica. Dins aquest gènere hi trobem els poetes isabelins, Cervantes, els pintors italians, la pintura de Fontainebleau a França. En pintura és el manierisme, que deforma i allargassa les proporcions de les figures humanes: Tintoretto, Veronese, i sobre tot El Greco.

El manierisme és una transició entre el renaixement i el barroc.

Tant Shakespeare al Hamlet com Cervantes coneixen molt bé el codi renaixentista, però el subverteixen.

Al codi renaixentista de l'humanisme l'amor era platònic, i es basava en la transcendència.

Ara no. Ara l'amor és un amor que no és útil, que no consola, que no porta l'home cap a la transcendència.

L'amor és sobre tot aparent, i en realitat fals, com totes les coses d'aquest mon.

Aquest moment vol marcar el contrast entre el ser i el semblar, i també entre l'acció (tràgica) i el pensament carregat de dubte.

La tradició humanista

L'humanisme que està a punt de desaparèixer a inicis del segle XVII està basat en tres principis:

1. La tradició de **l'home**. El concepte d'home com centre universal, propi de l'humanisme, és un model a punt de caducar. El propi Shakespeare en fa una paròdia al sonet 130.
2. La tradició de **la forma**. La forma de la tragèdia clàssica ja no és un model per a Hamlet.
3. La tradició de **la follia**, com element molt important dins el tema. A Hamlet el protagonista porta a la ma una calavera, que pertany a un bufó ja mort.

Hamlet no es caracteritza per l'acció que desenvolupa. És un personatge passiu, que fa set llarguíssims monòlegs. Els seus monòlegs contenen les seves reflexions, i frenen l'acció de la tragèdia.

És antitètic a Èdip, que actua frenèticament, i sense primer parar-se a pensar.

La tragèdia de Hamlet acaba amb un bany de sang, però no és Hamlet qui el controla.

La tradició de l'home renaixentista

L'home del renaixement es troba al centre de l'univers. És un sistema antropocèntric, que no nega Déu, el qual continua present, però no al centre de les coses.

El renaixement veu positivament l'acció humana.

L'home té una gran confiança en si mateix, provinent de la raó (les ciències, les lletres), ajudada per una part irracional que prové de la religió.

El renaixement dóna importància a la **màgia**, per exemple a les religions místiques, reservades a grups petits d'iniciats, que celebren reunions secretes per practicar rituals iniciàtics.

La màgia constitueix un complement de la raó.

L'heroi és un personatge antic caracteritzat per quatre qualitats:

- És un artista de les ciències i de les arts
- És el sacerdot d'alguna religió misteriosa
- És un mag, té el poder de forçar la natura, de recuperar els morts ...
- És un enamorat

L'arquetip d'aquest heroi renaixentista és **Orfeu**.

Ficino és un filòsof poc conegut de l'època central de l'humanisme.

A la seva obra es posa en evidència el quart tret, d'home enamorat, de l'heroi renaixentista, la qual cosa subratlla el caràcter platònic de l'humanisme.

El poeta enamorat ascendeix cap a l'èxtasi, amb un sentiment anomenat en llatí **furor**, que encarna la recerca d'un coneixement superior.

Al segle XVI apareix un personatge paral·lel a Orfeu: **Faust**, a qui el seu **furor** porta a vendre la seva ànima. Els romàntics reprendran dos segles després aquest personatge.

Pocs anys abans de Shakespeare l'autor britànic **Marlowe** és un romàntic avant la lettre. Escriu un Faust, que vol controlar la natura, i conèixer el futur. És un déu de dimensions modestes.

L'home del renaixement ha de mantenir l'equilibri entre dos elements centrals: **l'acció i el pensament**.

L'exemple arquetípic és **Maquiavel** i el seu Príncep (Cèsar Borgia), que controla l'equilibri entre la raó i l'acció.

Altres exemples són El governant, d'un autor anglès, Elliott, i El cortesà, d'un autor italià, Castiglione.

Maquiavel se'n va a l'exili, durant el dia es dedica a les accions quotidianes, i de nit es posa la toga, i dialoga amb (llegeix i especula) els homes il·lustres de l'antiguitat, com Plutarc.

L'home perfecte renaixentista equilibra la raó i l'acció.

Plutarc és un autor romà, que escrivia en grec, l'obra més notòria del qual és les Vides paral·leles, on compara una personalitat del món grec amb una del món romà. Traduït del grec al francès, i després a l'anglès, ha influït molt en l'obra de Shakespeare.

Les vides paral·leles estableixen models, però no tots són positius. Per exemple Plutarc pinta negativament Marc Antoni, perquè el seu abandonar-se a l'amor no és un tret positiu.

L'humanisme com corrent artística funciona millor a Itàlia que als altres països europeus. Cal buscar la raó a l'antiga ciutat imperial, Roma, on un munt de ruïnes reflecteixen la glòria passada al costat de les restes miserables i mesquines.

Al final del segle XVI comencen a aparèixer personatges que consideren problemàtic el compromís humanístic entre raó i acció.

Montaigne escriu tres volums d'assaigs, "Les éssais", que contenen una llarguíssima reflexió sobre el "Jo". El propi Montaigne comença per dir que el tema pot avorrir a molts, però també pot interessar a uns quants. El jo de Montaigne va fent petits canvis durant l'obra, va evolucionant lentament.

Aquest nou home ja no es preocupa de l'acció. Va deixant de ser humanista, i manifesta voler preocupar-se de la seva vida interior.

Montaigne és el primer a qüestionar que l'acció sigui important.

Estem assistint a la transició de l'home cap a un concepte nou.

La forma

És evident que Hamlet no és una tragèdia grega, i que no té la seva forma.

L'acció, dins Hamlet, és una acció peculiar, molt diferent de l'acció de Sófocles.

El protagonista fa monòlegs molt llargs, on es poden identificar cites dels assaigs de Montaigne. En particular el monòleg de la mort, a Hamlet, està tret de l'assaig de Montaigne sobre el suïcidi.

L'acció no defineix amb claredat el que fa Hamlet. La catarsi final no se li aplica.

A Èdip el guiava l'oracle, instrument diví, ple d'autoritat. Èdip es mou guiat per un poder diví, i per tant per un saber segur.

Orestes mata la seva mare, amb un braç guiat per Apol·lo.

A Hamlet el guia un fantasma, sense autoritat, del qual no se sap res, ni si no és un farsant. Hamlet hauria potser de matar la mare, però no ho fa. Ell fa confiança a un fantasma, que no se sap d'on ve, que pot ser el pare, o pot ser algun dimoni.

El resultat obtingut és molt diferent. La densitat d'acció provoca efectes contraris, si es compara l'acció decidida d'Èdip o d'Orestes amb la manca d'acció de Hamlet, que fins i tot deixa a Laertes desencadenar el desenllaç.

L'acció final de Laertes no hereta res de la tragèdia grega. Shakespeare la treu de la tragèdia romana de Sèneca.

Èdip es caracteritza per la **Hybris**, la desmesura a l'acció.

Mentre que al teatre romà, i també al teatre renaixentista, no hi ha Hybris, no hi ha desmesura.

L'heroi tràgic de Sèneca és mogut pel **furor**.

El furor d'aquests gèneres és una follia que llança brutalment l'heroi a l'acció sense temps per reflexionar prèviament.

I l'heroi acaba fent un **scelus nefas**, un crim horrible.

Laertes és el detonant d'aquest furor, a Hamlet.

Hem identificat dues formes de furor, la que ve de l'enamorament de l'heroi, i la que ve de la follia que porta al scelus nefas.

El personatge Faust combina aquestes dues formes de furor: primer enamorat d'Helena de Troia, després venedor de la seva ànima.

Horaci ha aportat una filosofia que Hamlet no pot seguir.

És l'**estoïcisme**, corrent molt important al segle XVII.

Les característiques de l'estoïcisme apareixen molt clarament als diàlegs de Hamlet amb els actors que arriben a Elsinore durant el segon acte.

La follia

Al segle XVI Erasme de Rotterdam escriu L'elogi de la follia. El personatge d'aquesta obra es presenta a escena personificant la follia ella mateixa.

La follia és l'excusa per poder fer la **sàtira**.

Amagats sota la follia, els personatges poden fer sàtira del poder, tant polític com eclesiàstic.

Hamlet practica una follia lúcida, que li permet dir-ho tot, i no rebre càstig.

És una nova versió del bufó medieval.

El concepte del furor ve expressat amb aquesta paraula llatina, que els anglesos canvien per la paraula grega **malenconia**.

La malenconia és una forma divina de la follia, la bogeria pròpia de l'artista, de l'artista enamorat, la bogeria que deriva de l'amor.

Hi ha un autor anglès de l'època, Burton, que escriu obres sobre l'erotomania.

El tema central de Hamlet

El drama té com centre una oposició: la que hi ha entre ser i semblar.

Cal entendre la crisi de l'humanisme a finals del segle XVI, que porta a Shakespeare primer, i més tard al barroc.

L'home de l'humanisme és capaç d'un cert equilibri, entre acció i pensament.

Montaigne, a finals del XVI, escriu els seus assaigs descrivint els canvis que experimenta el seu "jo".

Maquiavel escriu durant la primera meitat del segle XVI, i parla de si mateix vestit de carrer durant el dia per a l'acció, i amb toga durant la nit per al pensament. Escriu sobre un príncep que també manté l'equilibri entre acció i reflexió.

Durant la segona meitat del segle XVI el seu personatge és reinterpretat. El príncep és vist com un personatge més interessat per l'acció i menys per la reflexió. El príncep està molt preocupat pel poder, i esdevé un personatge intrigant i actiu.

En aquest període es comença a fer servir la paraula maquiavèl·lic.

Marlowe a Anglaterra escriu una obra de teatre que fa sortir a escena un personatge nou: el propi Maquiavel.

Els ideals de l'humanisme han entrat en una crisi profunda.

Hamlet és un personatge tràgic que s'enfronta a una crisi o a un dilema: ser o no ser, que també es pot formular actuar o no actuar. Té davant una doble via, o bé actuar, o bé pensar.

A la tragèdia grega Èdip es movia a causa de l'oracle. La pesta l'empenyia a actuar, i ho fa passi el que passi. És un actor que actua compulsivament.

Al drama Hamlet la crisi la genera l'arribada del fantasma. El protagonista es debat entre seguir o no seguir les indicacions del fantasma. Prèviament, Hamlet era un estudiant jove de la universitat alemanya de Wittenberg, lloc central durant els esdeveniments de la Reforma, que conduiran Europa a un munt de guerres de religió.

Aquestes guerres de religió acaben de trencar l'ideal humanista.

Hamlet arriba a una cort plena de falsedat i d'intrigues. Després de l'entrevista amb el fantasma ha de decidir si creu o no creu el missatge del fantasma.

A Èdip el coneixement dels homes era d'origen diví, i no deixava lloc per al dubte. El que manava l'oracle era autèntic. Pot ser necessària molta intel·ligència per desxifrar el missatge, però el missatge no conté mentides, i els receptors hi tenen una confiança absoluta. El món de la tragèdia grega, el cosmos, és un món ordenat.

Al drama de Hamlet no hi ha oracle que parli amb autoritat. El fantasma pot venir del cel, o de l'infern, i aquesta situació crea una situació contínua d'ambigüitat. La presència del fantasma ens provoca dubtes.

Des del punt de vista religiós, el fantasma és una ànima en pena, que pot fer olor de sofre.

La crisi no afecta només els protagonistes, afecta a tota Dinamarca, i per extensió a tot el món.

L'amic de Hamlet, Horatio, preveu al primer acte un gran trasbals, i descriu **signes** externs que anuncien la **catàstrofe**: tempesta, llamps, etc.

Com Plutarx al seu Juli Cèsar posava una gran tempesta la nit abans de l'assassinat de Cèsar, a les Vides paral·leles. La referència a la Roma imperial era sempre present.

Al drama de Hamlet l'anunci diví ha pres la forma d'un fantasma. El món, el **cosmos** s'ha transformat en **caos**.

Al final de l'acte I Hamlet declama: El món ha perdut el seny; quina maleïda sort que hagi nascut jo per redreçar-lo!

Més tard, al barroc, el món no tindrà cap consistència. Al drama Henry IV de Shakespeare, el personatge de Falstaff, que apareix a tres peces de teatre, afirma a escena que ell (Falstaff) és el teatre, i que el teatre és el món.

En el personatge de Hamlet la consciència mata l'acció. Hamlet no pot deixar de fer-ho, però la seva revenja no tindrà èxit, i serà un altre, Laertes, qui desencadeni l'acció.

Quan un amic de Hamlet diu que "something's rotten in the state of Denmark", s'està referint, per extensió, a tot el món.

Al primer diàleg amb la mare, aquesta li diu que si morir és una cosa natural, per què sembla que estàs distant? I ell respon: Sembla, senyora? No, **és**. Jo no sé fer **semblant**. Tot això és aparença, i és per dintre que porto les gales del dolor.

Hamlet és incapaç de fer semblant. Tanmateix, després de la visita del fantasma, Hamlet decideix fingir que s'ha tornat boig.

A part el protagonista, tots els personatges parlen de la falsedat instal·lada a la cort. Per exemple Polonius a Laertes. És un món fals, ple d'intrigants, on predomina l'esperit maquiavèlic.

Una altra imatge de la mentida n'és la fragilitat de la dona, que representa la seva duplicitat. Hamlet pronuncia les famoses paraules: Fragilitat, tens nom de dona. I acusa la dona de **maquillar** la seva cara.

Estem a gran distància de la dona ideal renaixentista. Ara la dona no respon al dictat de la natura, ans al de l'artifici.

A l'acte II, Hamlet invita els actors a fer una obra de teatre. El teatre enganya: un altre autor anglès diu uns anys més tard que "the theater has got to conceive, not to deceive". Però ara el teatre aporta una gran dosi de falsedat.

La dona, fràgil i maquillada, ensorra Hamlet dins el "semblar", i l'allunya del "ser".

L'amor, idealitzat per l'humanisme, està en crisi total.

La follia de Hamlet

Hamlet diu que és una follia fingida. Adopta la follia per poder dir veritats.

El bufó que feia això és ja mort, i Hamlet porta la seva calavera. El bufó ha estat substituït pel propi Hamlet.

Ofèlia li diu que ho fa molt bé, que ho fa de cor. I Hamlet li respon que ell podria fer de **puppet master**, de qui tira els fils de les marionetes, entre Ofèlia i els altres.

Hamlet està prenent el paper de l'alter ego de Shakespeare, l'autor teatral que tira dels fils de les marionetes.

La follia de Hamlet és vista de diferents maneres pels altres personatges.

- Polonius i Ofèlia la veuen com una erotomania.
- El rei Claudi la veu com un reflex de l'ambició.
- La mare la veu com conseqüència de la mort del pare i del seu casament precipitat.

El teatre dóna lloc a la creativitat del personatge, presidida per la seva malenconia.

La follia de Hamlet no el porta, però, al furor del teatre de Sèneca. Hamlet no es deixa portar.

En un altre monòleg Hamlet descriu el món com una **presó**. Rosenkranz el corregeix i diu que és la seva ambició. Hamlet es veu tancat en una presó, on seria rei de l'espai infinit, sinó fos pels sentits que el lliguen a la realitat.

Durant l'humanisme el cosmos era meravellós, i l'home la joia central del cosmos, la més gran de les meravelles.

Ara s'ha perdut l'equilibri humanista, i l'home és la quinta essència de la **pols**.

L'heroi tràgic de la tragèdia no és Hamlet. És Laertes a l'acte V qui desencadena l'acció de la venjança. Induït pel rei Claudi, Laertes entra en acció sense reflexió prèvia, i mata tothom.

Laertes sí que es troba sota el **furor** de la tragèdia de Sèneca.